

MARK VAN DEN WIJNGAERT, PATRICK NEFORS,
OLIVIER VAN DER WILT, TINE JORISSEN &
DIMITRI RODEN

De beulen van Breendonk. Schuld en boete

Antwerpen, Standaard, 2010, 223 p.

In het boek *Beulen van Breendonk. Schuld en boete* geeft een team van vijf onderzoekers een overzicht van de oorlogsgeschiedenis van het fort van Breendonk. Mark Van den Wijngaert buiten beschouwing gelaten, betreft het vier auteurs die op dit moment aan het Gedenkteken Fort van Breendonk verbonden zijn (Tine Jorissen, Dimitri Roden en Olivier Van der Wilt) of dat waren in het verleden (Patrick Nefors). Nefors was in 2004 trouwens reeds verantwoordelijk voor het kwalitatief gedegen werk *Breendonk. 1940-1945. De geschiedenis*. Dit team van auteurs zorgt voor een veelzijdige benadering van de geschiedenis van het fort van Breendonk. Het fort fungeerde tijdens de Tweede Wereldoorlog als gevangenis en doorgangskamp in handen van de Sipo-SD. In het fort heersten onmenselijke levensomstandigheden. Duitse en Vlaamse SS'ers hielden er een regime van terreur op na dat leidde van vernedering en uithongering tot mishandeling, foltering en in bijna 280 gevallen tot de dood. Een aantal gevangenen maakte zich trouwens evengoed aan moord, doodslag en slagen en verwondingen schuldig.

Na een beknopte duiding van de historische context van de Tweede Wereldoorlog en de Duitse repressieve diensten door Mark Van den Wijngaert, geeft Patrick Nefors een bijzonder interessant en gedetailleerd overzicht van de verschillende beulen. Dit betreft ten eerste de Duitse SS'ers : eerste kampcommandant Philipp Schmitt, tweede kampcommandant Karl Schönwetter, adjuncten Karl Lamotke,

Johann Kantschüster, Rudolf Steckmann en Gustav Kämper, toezichthouder Arthur Prauss, politiemans Ernst Lais, kantoormedewerkers Franz Wilms, Walter Müller en Herbert Ehlert en tot slot de verantwoordelijken voor voedsel en kledij Kurt Zimmermann, Ernst Normann, Georg Franz, Hans Jürgens en Gustav Schneider. Hierna komen 19 Vlaamse SS'ers aan bod. De meest bekende namen zijn natuurlijk Fernand Wyss en Richard De Bodt. Daarna is het de beurt aan bij het fort betrokken burgerpersoneel. Het overzicht eindigt bij de bespreking van de gevallen van de collaborerende kameroversten. De biografische overzichten van deze mensen en de toelichtingen inzake hun rol en gedragingen in het fort van Breendonk brengen zoals het werk van Lieven Saerens over de Vlaamse Jodenjagers het confronterend doordeweekse gezicht van de daders van deze misdadige en vaak zeer onmenselijke daden op de voorgrond¹⁹. Het enige minpunt van dit hoofdstuk is dat Nefors niet veel meer biedt dan een quasi letterlijke weergave van zijn eerder voormelde boek over Breendonk.

In het verlengde van deze thematiek ligt het door Olivier Van der Wilt geschreven laatste hoofdstuk. Hij tracht het bestaande onbegrip dat "gewone" mensen tot dit soort van leed in staat zijn te duiden en van een antwoord te dienen. Van der Wilt heeft oog voor verscheidene theorieën, waaronder bijvoorbeeld het bekende experiment van Stanley Milgram dat de onderwerping aan gezag als een natuurlijke menselijke tendens aantoonde. Het is natuurlijk niet mogelijk om in iets meer dan twintig pagina's op een diepgaande manier decennia van psychologisch, sociologisch, historisch en ander onderzoek weer te geven. Deze verdienstelijke aanvulling versterkt evenwel het besef dat

deze in eerste instantie onbegrijpelijk lijkende daden van alle tijden zijn en zowel vandaag als morgen nog zullen voorkomen.

Van grote waarde voor de geschiedenis van het fort van Breendonk, maar tevens voor de repressie van collaboratie na de Tweede Wereldoorlog is de gedegen doorlichting van de rechtszaak tegen de beulen van Breendonk. Dimitri Roden bespreekt achtereenvolgens het gerechtelijk onderzoek, de rechtszaak in eerste aanleg voor de krijgsraad en in tweede aanleg voor het Militair Gerechtshof. Daarna komen logischerwijs ook Cassatie en de verzoeken voor het verkrijgen van genade voor de doodstraffen aan bod. Gezien de veelvuldige kritiek aan het adres van het militair gerecht is de gedetailleerde inblik in de werking van het krijgsgerecht voor een van de belangrijkste rechtszaken van de naoorlogse repressie een waardevolle aanvulling. Het wordt bijvoorbeeld duidelijk waarom de rechtszaak pas begint in maart 1946. De uitgebreide stappen van het krijgsauditoraat om de zaak voorbereid aan te pakken en tevens de reguliere functionering van de rechters in de krijgsraad ten aanzien van de verdachten en de achtergrond voor de strafmaat voor de veroordeelden in de vonnissen verlenen de aan repressie een ander gezicht. Dit is met andere woorden een welkome aanvulling bij de geschiedschrijving van de naoorlogse bestraffing van de incivieke burgers.

Tine Jorissen is verantwoordelijk voor het voorlaatste onderdeel van het boek. Dit is een vergelijking tussen de Belgische en Nederlandse behandeling van deze oorlogsmisdaden. Waar voor België het fort van Breendonk als aandachtspunt fungeert, is dit voor Nederland het kamp te Amersfoort.

Een verschil tussen beide kampen is dat het kamp Amersfoort vanaf mei 1943 in een tweede fase geen *Polizeiliches Durchgangslager* zoals het fort van Breendonk meer is, maar als *Erweitertes Polizeigefängnis* fungeert. Dit is een veel minder gesloten wereld met onder meer een aanwezigheid van het Nederlandse Rode Kruis. Gezien de verschillende functies van het kamp Amersfoort had een bijkomend behandeling van het *Konzentrationslager Herzogenbusch* bij Vught wellicht de vergelijking tussen België en Nederland nog kunnen verrijken.

Beulen van Breendonk is een geschiedkundig werk voor een breed publiek. In ruim 200 pagina's doen de auteurs verschillende facetten van de geschiedenis van het fort onder Duitse bezetting uit de doeken. Het is een waardevolle aanvulling voor het brede veld van de oorlogsgeschiedenis in België. Niettemin zijn in dit werk een aantal vermijdbare onnauwkeurigheden geslopen. Zo is met betrekking tot de tweede straatrepressie te lezen dat deze in juni 1945 uitbreekt (p. 105). Dit is onjuist. De tweede piek van de administratieve interneringen en arrestaties van verdachte burgers start in het begin van mei en heeft uitlopers in de daaropvolgende maanden.

Een opvallender probleem is de vermelding van de aantallen door het militair gerecht uitgesproken en uitgevoerde doodstraffen. In het verleden leed de historische benadering van de gerechtelijke afhandeling van de collaboratie vaak onder onvoldoende nauwkeurige aanwending van juridische gegevens en terminologie. Op pagina 152 in dit boek staat het in geschiedkundige kringen algemeen aanvaarde aantal van 2.940 uitgesproken

doodstraffen. Dit cijfer is afkomstig uit de statistische studie van de bestraffing van samenwerking met de vijand geschreven door John Gilissen, de *Étude statistique sur la répression de l'incivisme* uit 1951. Gilissen was een substituut van de auditeur-generaal tijdens de repressie. Het enige probleem met de aanwending van dit cijfer in *De beulen van Breendonk* is dat hier met het cijfer 2.940 het aantal ter dood veroordeelde personen bedoeld wordt. Dit is niet correct. Het aantal fysieke personen met een terdoodveroordelingen ligt lager dan het aantal uitgesproken terdoodveroordelingen. Van de 2.940 uitgesproken terdoodveroordelingen gebeurden er 1.247 op tegenspraak en 1.694 bij verstek (d.w.z. in afwezigheid van de beklaagde). Gilissen gewaagt in zijn studie in 1951 van 1.202 verschillende fysieke personen. Koen Aerts haalde uit de *Chronologische lijsten van wegens collaboratie ter dood veroordeelden* in het archief bij het Koninklijk Paleis een minimum aantal van 1.227²⁰. Het precieze aantal ter dood veroordeelde personen blijft evenwel moeilijk te achterhalen, maar ligt nog wat hoger. Op pagina 182, in het onderdeel waarin de Belgische repressie met de initiatieven ter beteugeling van samenwerking met de vijand in andere Europese landen vergeleken wordt, duikt dan weer plots het aantal van 4.170 uitspraken van de doodstraf op. Dit van het vorige aantal afwijkende cijfer doet het boek voor de aandachtige lezer alvast weinig goed. Hetzelfde gebeurt met de vermelding van het aantal doodstraffen. Op pagina 152 staat het correcte aantal van 242 geëxecuteerde personen. Pagina 187 bevat zonder duiding het getal 230. Het is jammer dat net in het onderdeel met internationale vergelijkingen zo onzorgvuldig met cijfermateriaal wordt omgesprongen. Los van deze bemerkingen

biedt dit werk niettemin een noodzakelijke inkijk op een van de meest zwarte bladzijden van het Belgische verhaal over de Tweede Wereldoorlog.

Lawrence Van Haecke